

УДК 336.713

Гнип Н.О.
кандидат економічних наук,
старший викладач
кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Харківського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи

Лісовин В.О.
магістр
Харківського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ТА ЇХ ОЦІНКА У КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

АНОТАЦІЯ

В сучасних умовах, які характеризуються швидкими змінами внутрішнього та зовнішнього середовища, зростають фінансові та економічні ризики фінансових установ, діяльність яких супроводжується специфічними ризиками для цієї сфери. Події-ризик є основним джерелом негативних фінансових наслідків для фінансової установи, які мають безпосередній вплив на її ліквідність. Ефективному способу управління ризиками передуює найважливіший етап – їх правильна оцінка. У статті узагальнено теоретичні і методичні підходи до поняття та оцінки фінансових ризиків комерційного банку. Розкрито особливості кредитного, валютного та ризику ліквідності. Здійснено аналіз результатів оцінювання фінансових ризиків ПАТ «Сбербанк» відповідно до сучасних методик ризик-менеджменту задля наочного розуміння стану одного з провідних комерційних банків України.

Ключові слова: фінансовий ризик, управління фінансовими ризиками, цінні ризики, нецінні ризики, кредитний ризик, ризик ліквідності, валютний ризик, оцінка фінансових ризиків.

АННОТАЦИЯ

В современных условиях, характеризующихся быстрыми изменениями внутренней и внешней среды, растут финансовые и экономические риски финансовых учреждений, деятельность которых сопровождается специфическими рисками для данной сферы. События-риски являются основным источником негативных финансовых последствий для финансового учреждения, которые имеют непосредственное влияние на ее ликвидность. Эффективному способу управления рисками предшествует важный этап – их правильная оценка. В статье обобщены теоретические и методические подходы к понятию и оценке финансовых рисков коммерческого банка. Раскрыты особенности кредитного, валютного и риска ликвидности. Осуществлен анализ результатов оценивания финансовых рисков ПАО «Сбербанк» в соответствии с современными методиками риск-менеджмента для наглядного понимания состояния одного из ведущих коммерческих банков Украины.

Ключевые слова: финансовый риск, управление финансовыми рисками, ценовые риски, неценовые риски, кредитный риск, риск ликвидности, валютный риск, оценка финансовых рисков.

ANNOTATION

Modern conditions are characterized by rapid changes in the internal and external environment. Today financial and economic risks of financial institutions, whose activities are accompanied by specific risks, are growing. Risk events are the main source of negative financial implications for a financial institution and have a direct impact on its liquidity. This made it impossible for it to function properly. This is due to the significant risk of banking operations. Correct risk assessment is the first and most important stage in management. The article summarizes theoretical and methodical approaches to the issue of the concept and evaluation of financial risks of a commercial bank. The characteristics of credit, currency and liquidity risk are given. The analysis of financial risk assessment results of PJSC "Sberbank" in accordance with modern methods of risk management was carried out.

Key words: financial risk, financial risk management, price risk, non-price risks, credit risk, liquidity risk, currency risk, financial risk assessment.

Постановка проблеми. Діяльність фінансових установ завжди супроводжується специфічними ризиками для цієї сфери. Вагому нішу в процесі вибору напряму діяльності фінансової установи на певному етапі її існування займає врахування чинників, які впливають на її ліквідність, що пов'язане із завбаченням настання подій-ризиків, які можуть призвести до значних негативних фінансових наслідків.

Під впливом криз сучасна банківська система не може стабільно функціонувати, що пов'язане з високим рівнем ризику банківських операцій. Правильне оцінювання ризиків є першочерговим завданням для визначення ефективного способу управління ними. Тому і постає питання необхідності своєчасної оцінки ризиків провідних комерційних банків держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансові ризики є досить перспективною ланкою дослідження. Цьому питанню присвячуються роботи А.Т. Ковальчук, М.А. Рогова, Т.Г. Васильціва, В.Ю. Подчесової, О.І. Судакової, Ю.Н. Троніна та інших вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання, пов'язані з процесом управління фінансовими ризиками банківських установ, залишаються недостатньо вивченими вітчизняними вченими, а особливо питання методики оцінювання фінансових ризиків з урахуванням вразливості банківської системи до чинників дестабілізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення та відображення основних методів оцінювання фінансових ризиків на прикладі ПАТ «Сбербанк». Під час проведеного дослідження для реалізації мети вирішувалися такі завдання: узагальнення теоретичних і методичних підходів до питання поняття та оцінки фінансових ризиків комерційного банку, характеристика особливостей кредитного, валютного та ризику ліквідності, здійснення аналізу результатів оцінювання фінансових ризиків ПАТ «Сбербанк».

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобальної нестабільності, яка нині охоплює світові фінансові ринки, велике значення має дослідження умов і причин виникнення фінансових ризиків, а також обґрунту-

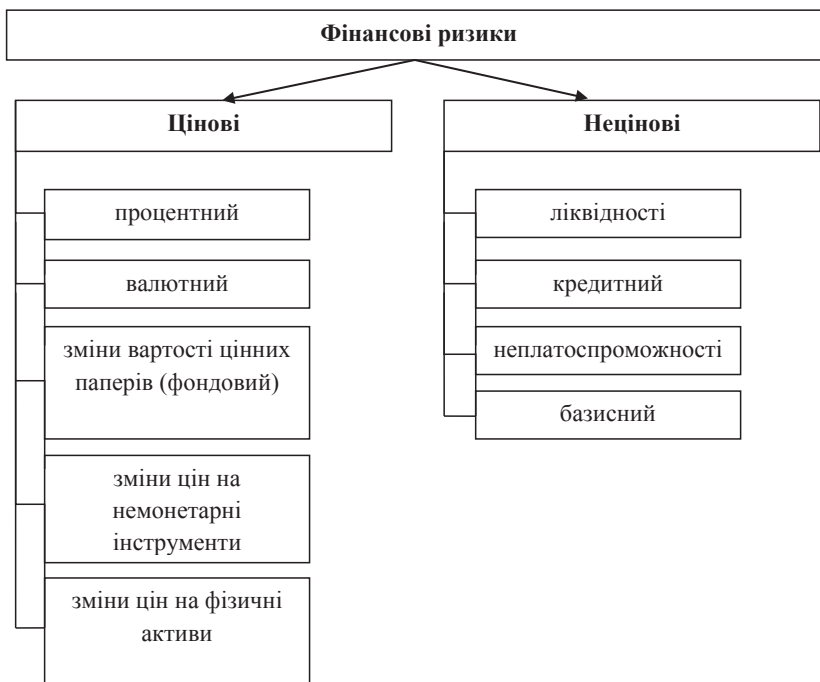

Рис. 1. Структура фінансових ризиків

вання основних завдань суб'єктів ринкових відносин у процесі ефективного управління такими ризиками [1]. Яким би значним не був досвід сучасного ринку в управлінні ризиками, конкретні рекомендації щодо зменшення фінансових ризиків знайти вкрай важко. Перш за все необхідно розглянути пояснення таких термінів, як фінансовий ризик і його характеристики, методи управління фінансових ризиків [2, с. 320].

Фінансовими ризиками називають ті ризики, які виникають безпосередньо у сфері фінансового обігу та є вірогідністю виникнення негативних фінансових наслідків, які будуть виражені втратою прибутку чи капіталу за певних невизначених умов здійснення фінансової діяльності [3].

До фінансових ризиків належать валютний, кредитний, інвестиційний, ринковий, ризик ліквідності, ризик зміни процентних ставок, базисний тощо. Вони є ціновими та неціновими ризиками (рис. 1) [4].

Цінові ризики характеризуються вірогідністю зміни ринкових цін на фінансові інструменти та фізичні активи, які знаходяться на балансі або можуть обліковуватися на позабалансових рахунках суб'єктів господарювання.

Нецінові ризики визначаються потенційно вірогідними фінансовими втратами, які не мають безпосереднього зв'язку зі зміною ринкових цін фінансових інструментів або ж фізичних активів. Це можуть бути збитки внаслідок втрати активів, неповернення кредитів, банкрутства партнерів або емітентів цінних паперів.

Останнім часом набуває актуальності виявлення та усвідомлення значного впливу фінансових ризиків. Це обумовлене виходом

українських підприємств на міжнародні товарні і фінансові ринки [5].

Діяльність кожної фінансової установи завжди знаходиться на високому ступені ризикованості. Саме через халатне ставлення до своєчасної оцінки фінансових ризиків більшість українських комерційних банків зіштовхнулася з фінансовими проблемами. Найпоширенішим способом уникнення ризику є відмова від тих операцій, які його спричиняють, що змушує відмовитися і від прибутку, який банк очікує [6, с. 971]. Таким чином, виникає аргументована необхідність виявлення реального рівня фінансових ризиків, серед яких найбільш поширеними є валютний, кредитний та ризик ліквідності.

Кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком або інакше виконати взяті на себе зобов'язання [7].

Під час оцінювання кредитного ризику розрізняють індивідуальний та портфельний кредитний ризик. Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремих, конкретний контрагент банку, а саме позичальник, боржник, емітент цінних паперів [8]. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності окремого контрагента, тобто його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за взятими зобов'язаннями.

Портфельний кредитний ризик виявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, ніж внаслідок зміни ринкової процентної ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик, зокрема кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості. Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку [9].

Шляхом реалізації функції банківського нагляду НБУ контролює кредитний ризик шляхом встановлення відповідних нормативів Н7–Н10.

Для наочної оцінки рівня кредитного ризику розглянемо показники нормативів Н7–Н10 ПАТ «Сбербанк» (рис. 2):

- норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) – 11,26% (нормативне значення Н7 не перевищує 25%);
- норматив великих кредитних ризиків (Н8) – 32,08% (максимальне значення нормативу Н8 не перевищує 80%);
- норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному

інсайдеру (Н9), – 0,24% (максимальне значення нормативу Н9 не перевищує 5%);

– норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), – 1,81% (максимальне значення нормативу Н10 не перевищує 30%) [10].

Таким чином, норматив Н8 має найбільший діапазон коливання (збільшився на 9,04% порівняно з 2015 р., а порівняно з 2012 р. – на 21,81%). Водночас це істотно не впливає на стан кредитного ризику, оскільки йому ще далеко до максимального значення. Протягом п'яти проаналізованих років банк щорічно дотримувався нормативів.

Ризик ліквідності – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування або виконувати позабалансові зобов'язання [7].

У своїй діяльності ПАТ «Сбербанк» для оцінювання ризику ліквідності застосовує різноманітні методи та підходи, керуючись вимогами НБУ. Зокрема, на регулярній основі формують звіт про невідповідність між активами і пасивами за строками до погашення та досліджують відповідні розриви за часовими проміжками. Такий звіт не відображає повною мірою реальні надходження та відтік грошових потоків. Банк додатково відстежує поведінку продуктів без заздалегідь визначеного строку погашення (поточні рахунки клієнтів, кореспондентські рахунки банків), а також строкових продуктів, для яких можлива пролонгація з метою визначення впливу на ліквідність.

Проаналізуємо зміни нормативів ліквідності за 2012–2016 рр. за допомогою рис. 3:

– норматив миттєвої ліквідності (Н4) – 43,41% за норми не менше 20% (на початок року – 48,22%);

– норматив поточної ліквідності (Н5) – 45,31% за норми не менше 40% (на початок року – 77,25%);

– норматив короткострокової ліквідності (Н6) – 73,80% за норми не менше 60% (на початок року – 77,29%).

Як бачимо, значної зміни набув норматив поточної ліквідності, адже він зменшився порівняно з 2015 р. на 31,94%. Проте він ще знаходиться в допустимих межах. Протягом 2012–2014 рр. норматив Н6 був

менший 60%, але тоді вимоги до цього нормативу були нижчими і становили не менше 20%.

Нині все більшої значущості для банківських установ набирає негативний вплив валютного ризику.

Валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали. Валютний ризик поділяють на ризик трансакції, ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик), економічний валютний ризик [7].

Оцінка валютного ризику банку полягає в тому, що величина ризику визначається на основі кількісних значень ймовірності його виникнення і масштабу наслідків. Серед українських банків найпоширенішою для оцінювання валютного ризику є VaR-методологія.

Показник VaR обчислюємо за формулою (1):

$$VaR = m * T \pm k_{\alpha} * \sigma * \sqrt{T}, \quad (1)$$

де m – середньоденна зміна валютного курсу; σ – середньоквадратичне відхилення одноденних процентних змін валютного курсу;

k_{α} – поправочний коефіцієнт, значення якого залежить від рівня надійності α (наприклад, для $\alpha = 0,99$ $k_{\alpha} = 2,33$);

T – часовий період [4].

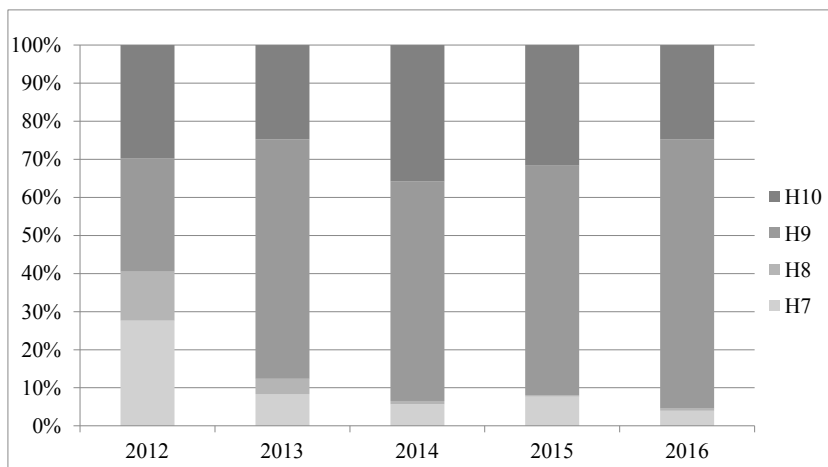

Рис. 2. Виконання нормативів кредитного ризику ПАТ «Сбербанк»
Джерело: побудовано на основі [10]

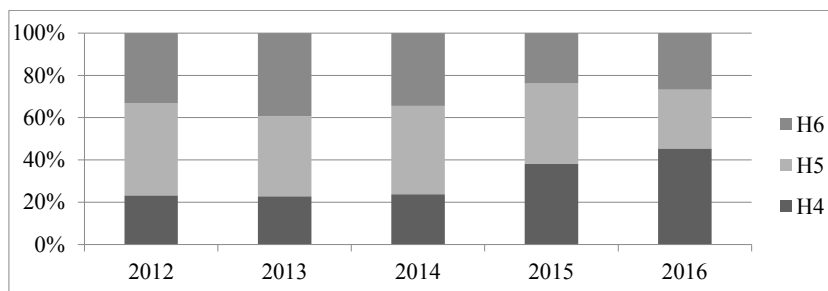

Рис. 3. Виконання нормативів ліквідності ПАТ «Сбербанк»
Джерело: побудовано на основі [10]

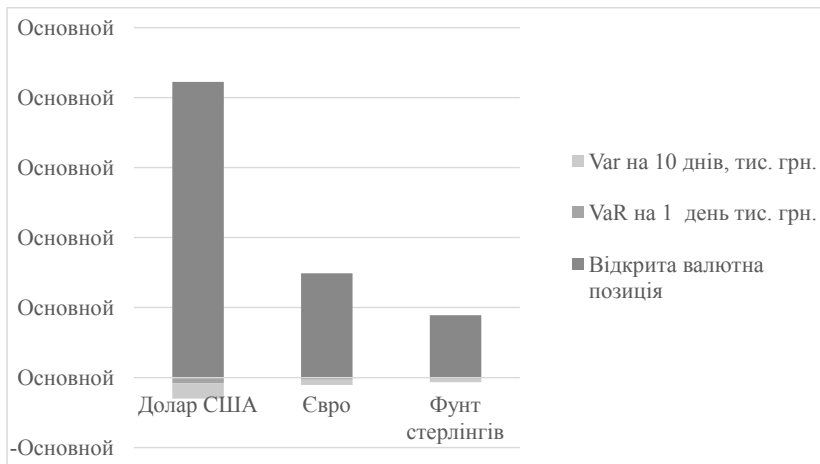

Рис. 4. Очікувані збитки в розрізі валют для 1-денного та 10-денного часового горизонту

Використання VaR-методів в умовах значної волатильності валют не дає змогу адекватно оцінити валютний ризик унаслідок того, що більшість економічних процесів розвивається не за законом нормального розподілу, на якому базується розрахунок VaR.

Для здійснення розрахунків показника VaR ПАТ «Сбербанк» використані такі параметри та припущення:

- часовий горизонт (1 день та 10 днів);
- рівень допустимого ризику (99% для банків відповідно до базельських документів);
- базова валюта – національна валюта (українська гривня), в якій буде здійснено перерахунок відкритої валютної позиції у доларах США, евро та фунтах стерлінгах;
- розмір валютної позиції, що представлена:
 - долларом США – 211 275 тис. грн. у еквіваленті;
 - евро – 74 506 тис. грн. у еквіваленті;
 - фунтом стерлінгів – 44 602 тис. грн. у еквіваленті;
- для інших валют у розмірі 2 123 тис. грн., структура яких є невідомою, а частка яких є несуттєвою, розрахунок VaR не здійснювався.

Розмір очікуваних збитків представлено на рис. 4.

З рис. 4 можна зробити висновок, що доллар США є найбільш ризиковою валютою у портфелі банку, що пов'язане з його значною часткою порівняно з іншими валютами. У зв'язку з цим для зменшення ступеня валютного ризику можливим шляхом може бути диверсифікація валютного портфеля.

Тому доцільним є запровадження CVaR-методу для доповнення інструментарію оцінювання валютного ризику на основі VaR-методу. Цей метод дає змогу обчислити ризик виняткових втрат поза VaR та на цій основі сформулювати алгоритми оптимізації, що можуть бути реалізовані за допомогою лінійного програмування.

ПАТ «Сбербанк» встановлюються ліміти і для кожної валюти окремо, і для загальної відкритої

валютної позиції задля відповідності допустимому рівню валютного ризику. Для того щоб не зазнати відчутних збитків після переоцінки відкритої валютної позиції, щоденно ведуть контроль над доходами та витратами. Систематично досліджуються значення лімітів VaR для валютного ризику. Крім того, здійснюється аналіз коливань курсів іноземних валют та їхнього впливу на звіт про ліквідність та капітал [10].

Виходячи з отриманих результатів оцінювання ризику комерційного банку ПАТ «Сбербанк», можемо зробити висновки, що він веде дієву політику управління фінансових ризиків,

яка дає йому змогу своєчасно уникати фінансових втрат та виконувати свої зобов'язання перед клієнтами.

Висновки. У сучасній економічній науці фінансовим ризикам приділяється багато уваги, втім, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених теорії та практиці управління ризиками, залишаються невирішені проблеми, а з розвитком фінансового ринку вони тільки поглиблюються [5, с. 319].

Підбиваючи підсумок, слід сказати, що фінансовий ризик не є фатальним явищем, а є значною мірою керованим процесом. На його параметри, його рівень можна і потрібно впливати. Оскільки такий вплив можна надати тільки на реальний ризик, то до нього треба ставитися раціонально, тобто його треба вивчати, аналізувати прояви ризику в господарських ситуаціях, виявляти та ідентифікувати його характеристики, зокрема склад і значимість факторів ризику, масштаби і наслідки їх прояву.

Оцінка фінансових ризиків – важливий процес, що передуює вибору ефективного шляху управління ними для ефективного функціонування комерційного банку. Вона є засобом запобігання фінансових втрат.

Важливо зазначити, що здійснення правильного оцінювання ризиків передуює ефективному управлінню. Управляючи ризиками, банк зберігає свої кошти від непередбачуваних втрат внаслідок виникнення тих чи інших ризиків. ПАТ «Сбербанк» є одним із банків, який є еталоном у цій сфері.

Необхідно відзначити, що цю методику оцінювання фінансових ризиків можна застосовувати, але ж потрібно враховувати і специфіку банку.

В подальшому плануються дослідження напрямів покращення методів оцінювання ризиків і пошук способів їх мінімізації, які не будуть змушувати комерційні банки відмовлятися від очікуваного прибутку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волков С.Н. Сучасний ризик-менеджмент з використанням методології Value-at-Risk / С.Н. Волков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : finrisk.ru.
2. Гуцал І.В. Ризик-менеджмент в системі управління банком / І.В. Гуцал // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – Вип. 9. – Тернопіль, 2011. – С. 317–325.
3. Управління ризиками базових банківських операцій / [А.О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] ; за ред. А.О. Єпіфанова, Т.А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
4. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків : [монографія] / А.Б. Камінський. – К. : Київський університет, 2014. – 304 с.
5. Ковальчук А.Т. Фінансові ризики та шляхи їх мінімізації: правовий аспект : [монографія] / А.Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2011. – 319 с.
6. Подчесова В.Ю. Управління кредитними ризиками та шляхи їх мінімізації / В.Ю. Подчесова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Вип. 205. – Т. 4. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – С. 967–972.
7. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id.
8. Сулима М.К. Удосконалення оцінки валютного ризику в банку / М.К. Сулима, Б.А. Москаленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://clck.ru/8ar1q>.
9. Рогов М.А. Методика розрахунку можливих втрат (Value at Risk) через фактор ризику змін валютного курсу в банку / М.А. Рогов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hedging.ru.
10. Звітність ПАТ «Сбербанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sberbank.ua/fin_rep_ifrs.

REFERENCES:

1. Volkov S.N. Suchasnyi ryzyk-menedzhment z vykorystanniam metodolohii Value-at-Risk [Modern risk-management using the Value-at-Risk methodology]. – Access mode : finrisk.ru.
2. Hutsal I.V. Ryzyk-menedzhment v systemi upravlinnia bankom [Risk management in the bank management system] Ekonomichnyy analiz, Ternopil', 2011. Vol. 9. – pp. 317–325.
3. Yepifanova A.O. Upravlinnya ryzykamy bazovykh bankivsk'kykh operatsiy / A.O. Yepifanov, T.A. Vasyl'yeva, S.M. Koz'menko ta in. [Risk Management of Basic Banking Operations] Sumy : DVNZ "UABS NBU", 2012. – p. 283.
4. Kamins'kyy A.B. Modelyuvannya finansovykh ryzykiv : monohrafiya [Modeling of financial risks] K. : Kyivsk'kyi univertsytet, 2014. – p. 304.
5. Koval'chuk A.T. Finansovi ryzyky ta shlyakhy yikh minimizatsiyi : pravovyy aspekt : monohrafiya. [Financial risks and ways of their minimization: the legal aspect: the monograph] K. : Znannya, 2011. – p. 319.
6. Podchesova V.Yu. Upravlinnya kredytnymy ryzykamy ta shlyakhy yikh minimizatsiy [Credit risk management and ways of their minimization] Ekonomika: problemy teoriiy ta praktyky : zb. nauk. pr. – Dnipropetrovs'k : DNU, 2005. Vol. 205. – pp. 967–972.
7. Hlosariy bankivsk'koyi terminolohiyi [Glossary of banking terminology]. – Access mode : bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id.
8. Sulyma M.K. Udoskonalennya otsinky valyutnoho ryzyku v banku [Improving the assessment of currency risk in a bank]. – Access mode : <http://clck.ru/8ar1q>.
9. Rohov M.A. Metodyka rozrakhunku mozhyvykh vtrat (Value at Risk) cherez faktor ryzyku zmin valyutnoho kursu v banku [Method of calculation of possible losses (Value at Risk) through the risk factor of changes in the exchange rate in the bank]. – Access mode : www.hedging.ru.
10. Zvitnist' PAT "Sberbank" [Reporting by PJSC "Sberbank"]. – Access mode : www.sberbank.ua/fin_rep_ifrs.

Ннуп N.O.
*Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Finance, Banking and Insurance,
Kharkiv Educational and Scientific Institute,
State Higher Educational Institution "Banking University"*

Lisovyn V.O.
*Graduate Student,
Kharkiv Educational and Scientific Institute,
State Higher Educational Institution "Banking University"*

FINANCIAL RISKS AND THEIR ASSESSMENT IN THE COMMERCIAL BANK

Modern conditions are characterized by rapid changes in the internal and external environment. Today financial and economic risks of financial institutions, whose activities are accompanied by specific risks, are growing. Risk events are the main source of negative financial implications for a financial institution and have a direct impact on its liquidity. Therefore, it is necessary to take into account and foresee such events in the activities of the institution at each stage. The banking system has experienced the effects of modern crises. This made it impossible for it to function properly. This is due to the significant risk of banking operations. Correct risk assessment is the first and most important stage in management. The application of the integrated approach allowed studying the main issues of assessing the financial risks of commercial banks. Methods of generalization and analysis were used to determine the conditions of activity of Sberbank PJSC. The graphical method is used for visual perception. Each bank constantly takes into account the high level of riskiness for carrying out of its activity. Currently, most banks use risk aversion (refusal to carry out operations that lead to it) as a basic and effective way. At the same time, the bank abandons potential profits. Thus, there is a real need to timely identify the true level of financial risks. The most common and important risks are currency risk, credit risk, and liquidity risk. Proper valuation and effective risk management are a guarantee of a stable functioning of the bank. They allow the banking institution not to suffer financial losses. The assessment of financial risks is a priority task in choosing an effective way to manage risks for a fully functioning bank. It is also an effective means of preventing financial losses. The financial risk assessment method used in the article can be applied in a differentiated manner according to the specifics of an institution.